

Зараз надзвичайно актуальні проблеми трансформації сучасного українського суспільства, однією з яких є можливість практичного вирішення питань правової суперечності між державою, з одного боку, суспільством і окремо взятою особою – з іншого, в напрямі гармонізації їх інтересів з урахуванням культурних прагнень, особливостей та потреб українського суспільства. Очевидним є те, що вирішення цієї проблеми пролягає через культурний аспект.

Суспільний прогрес є явищем суперечливим і неоднозначним: дуже часто надбання в одній сфері діяльності означають збитки в іншій. Стосовно функціонування культури і права зазначимо, що їх взаємодія не призводить до руйнації чи дисгармонії у сферах життєдіяльності людини. Навпаки. Забезпечення діалогу культури з правом проявляється насамперед у відповідності права вимогам культури, з одного боку, та реалізації культурних цінностей через право – з іншого. Тому правові норми неможливо відокремити від інших, бо це будуть штучні, «мертві» норми. А за допомогою так званого «культурного» кута зору людина може усвідомити природу і цінність права.

Таким чином, складовими елементами внутрішнього імперативу юриста, котрі є змістом його правосвідомості, виступають культура і право, два органічно пов'язані і постійно взаємодіючі феномени.

Список літератури: 1. Арнольдов А.И. Человек и мир культуры. М., 1992. 2. Бердяев Н.А. Философия неравенства. М., 1990. 3. Горелов А.А. Культурология. М., 2002. 4. Гуревич П.С. Культурология. М., 2003. 5. Злобин Н.С. Культура и общественный прогресс. М., 1980. 6. Кормич Л.Л., Багацький В.В. Історія і теорія світової культури ХХ ст. Х., 2003. 7. Межуев В.М. Культура и история. М., 1977.

Надійшла до редколегії 17.10.04

О.С. Рождественська

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЛІКТЗДАТНІСТЬ ОСОБЛИВИХ СУБ'ЄКТІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Новітні реалії у економічному та соціальному житті сучасної епохи приводять до того, що починають складатися, як висловлюється академік С.С.Алексєєв, нові «пласти соціальності» [1, с.451], що дають поштовх до формування цілих галузей права, покликаних стати основою для вирішення складних економічних та соціальних проблем. Іншими словами, вони мають опосередкувати ці нові «пласти соціальності». Такими галузями права є екологічне право, інформаційне право, підприємницьке право.

У системі інформаційних правовідносин складається певна різноманітність суб'єктів, що мають різний правовий статус, відмінний рівень відношення до професійної інформаційної діяльності. Саме на цих підставах формуються умови, що актуалізують питання правосуб'єктності таких учасників інформаційних відносин взагалі та їх деліктоздатності зокрема.

Актуальність вивчення цього питання обумовлена також недосконалістю сучасних юридичних досліджень та поширеністю догматичних уявлень про структуру видів суб'єктів правових відносин. Це, з одного боку, сприяє

розширенню теоретико-правового наукового розуміння класифікації суб'єктів інформаційних правовідносин. З другого боку – дає поштовх практичному юридичному використанню певних ознак особливості у суб'єктах правовідносин з приводу права на інформацію для вирішення конкретних юридичних справ.

Означені питання, тобто дослідження структури інформаційних правовідносин, взагалі суб'єктів інформаційного права, їх правосуб'єктності неодноразово ставали об'єктом інтересів таких вчених, як С.С.Алексєєв, Ю.М.Батурін, О.Б. Венгеров, С.С.Гончаренко, В.А. Копилов, В.В.Медведчук, М.Я. Онуфрійчук, А.А. Письменицький, М.М. Рассолов, Ю.П.Тихомиров, В.Г. Яценко, О.Д. Святоцький., М.В.Цвік та інші.

Головними категоріями, що досліджуються у даному випадку, є «особливий суб'єкт інформаційних відносин» та «деліктоздатність».

Як відомо з різноманітних теоретико-правових юридичних джерел, деліктоздатність – це здатність особи нести юридичну відповідальність за вчинені правопорушення [2, с.388].

Категорію «особливий суб'єкт інформаційних правовідносин» не слід розуміти як вільну інтерпретацію «спеціального суб'єкта». Під поняттям «спеціальний суб'єкт правовідносин» у теорії права традиційно закріпилося уявлення про державу, націю, народ, які виступають сторонами у певних правових відносинах.

Поняття особливого суб'єкта є більш новітнім, що, до речі, певною мірою визначає новизну цього дослідження. Автором в попередніх публікаціях [3, с.23-29] вже досліджувалась ця специфічна категорія. Втім, слід також позначити її, в даному випадку, як різновид фізичної особи і сторони інформаційних правовідносин. Головними критеріями для виділення в системі класифікації суб'єктів правових відносин такої групи як «особливі суб'єкти» є наявність більш широких, ніж у інших суб'єктів інформаційних правових відносин, повноважень та фаховість інформаційної діяльності. Серед таких суб'єктів доцільно визначити наприклад, журналістів, оперативних працівників правоохоронних органів, державних експертів з питань таємниць. В даному випадку нашу увагу привертають певні відмінні ознаки деліктоздатності журналістів, що обумовлено діючим інформаційним законодавством України. Саме зосередження на обмеженнях деліктоздатності таких суб'єктів буде окреслювати мету і предмет роботи.

Спираючись на порівняльний, структурно-логічний, філософсько-діалектичний прийоми дослідження, спробуємо окреслити місце журналіста засобу масової інформації та оперативних працівників правоохоронних органів, в системі суб'єктів правовідносин, крізь призму їх деліктоздатності та нормативно-правових її обмежень.

У системі чинного інформаційного законодавства України обмеження деліктоздатності журналіста ЗМІ окреслюється в декількох нормативно-правових актах. Так Закон України «Про телебачення і радіомовлення» визначає, що телерадіопрацівники (зокрема журналісти) не несуть відповідальності за розповсюдження по телебаченню і радіо даних, що не відповідають дійсності, у випадках:

- а) якщо ці дані містились в офіційних повідомленнях;
- б) якщо їх одержано від інформаційних агентств або прес-служб державних органів та органів об'єднань громадян;
- в) якщо вони є дослівним цитуванням виступів народних депутатів, а також офіційних виступів посадових осіб державних органів;
- г) якщо вони містилися в авторських виступах, які передаються в ефір без попереднього запису [4, ст. 48].

Аналогічні положення містяться й у Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [5, ст. 42]. Не зважаючи на означені законодавчі положення, судова практика систематично стикається зі спробою притягнення до юридичної відповідальності таких суб'єктів і у випадках, вказаних вище.

Однією з проблем, з якою зіштовхувалися журналісти і ЗМІ в Україні, були дуже великі суми позовів про захист честі і гідності. При цьому основними позивачами виступали політики, чиновники й органи державної влади. Найбільший позов був задоволений ще в 1998 р. Газета «Всеукраїнські Відомості» за рішенням Господарського суду повинна була виплатити 5 млн грн. (близько 2,5 млн доларів) компенсації на користь футбольного клубу «Динамо–Київ» за те, що вона поширила інформацію про продаж футболіста Андрія Шевченко в італійський «Мілан», а також зазначила ціну угоди. Політики в цій справі немає тільки на перший погляд. Справа в тому, що футбольний клуб належить лідерам однієї з партій, що у 1998 році брала участь у виборах, тоді як газета займала критичну позицію до діяльності цієї партії. Газета програла позов, оскільки не змогла довести правдивість інформації, **при тому, що інформація була узята з італійських газет.** Згодом газета закрилася [6, с.5–6].

Пред'являти позови на дуже великі суми стало практикою. Цьому сприяло те, що розмір держмита ніяк не залежав від вартості позовних вимог і складав у будь-якому випадку 17 гривень (ледве більше 3 доларів США).

3 квітня 2003 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін у деякі законодавчі акти України з питань забезпечення і безперешкодної реалізації права людини на свободу слова». Вже зараз цей закон можна назвати головною подією року у галузі законодавчого забезпечення діяльності журналістів. Сам закон, як видно з назви, усього лише вносить зміни в інші закони, але ці зміни – дуже істотні і важливі, оскільки встановлюють нові правові гарантії захисту журналістів і ЗМІ. На цей документ звернули увагу і міжнародні організації. Так, Парламентська Асамблея Ради Європи привітала прийняття закону про гарантії свободи слова, відмічаючи у своїй Резолюції [7], що закон спрямований на посилення захисту прав журналістів.

Про які саме гарантії мова йде? Головні, на наш погляд, положення закону про гарантії свободи слова такі: 1) встановлення повної заборони для органів державної влади потребувати компенсації моральної шкоди; 2) обов'язкове встановлення провини журналіста при визначенні компенсації моральної шкоди на користь чиновників; 3) звільнення від відповідальності сумлінного журналіста, що здійснював перевірку інформації; 4) забо-

рона на притягнення до відповідальності за висловлення оцінних суджень; 5) звільнення від відповідальності за розголошення суспільно значимої інформації; 6) істотне збільшення ставок державного збору за подачу позовів з вимогами про компенсацію моральної шкоди; 7) визначення цензури.

Відповідно до нового закону, ставки державного збору встановлюються пропорційно у відсотковому співвідношенні до суми позовних вимог із прогресивним збільшенням залежно від вартості позову. З позовів до 1700 гривень (біля 320 доларів США) сплачується 1%; із позовів від 1700 до 170 000 гривень (біля 320 – 32 000 доларів США) – 5%; із позовів більш 170 000 (більш 32 000 доларів США) – 10% від суми позовних вимог.

Збільшення ставок істотно відбилося на сумах позовних вимог. За останні півроку мільйонні позови пропали. Більш того, переважна більшість нових позовів подається в межах сум до 1700 гривень, щоб не потрапити під п'ятивідсоткову ставку. Водночас, слід зазначити, що не в усіх випадках рятують положення нового закону. Фіксуються окремі випадки звільнення або розстрочки в сплаті держмита достатньо великих розмірів на користь державних чиновників або представників місцевого самоврядування на місцевому рівні. Але тепер це рідкість, а не щоденна практика. Можливості звільнення і розстрочки були залишені навмисно, оскільки інакше в деяких випадках могло б серйозно виникнути питання про доступність суду.

Незважаючи на те, що журналістів і власників ЗМІ частіше усього хвилює лише питання розміру компенсації моральної шкоди, на наш погляд принципово важливо, що в багатьох справах відповідальності ЗМІ не повинно бути взагалі. Так, у наведеному вище прикладі з продажем футболіста Андрія Шевченко, очевидно, що газета не повинна була нести взагалі ніякої відповідальності за передрук інформації, поширеної іншими особами (суб'єктами інформаційних правовідносин), як про це часто заявляє Європейський суд по правах людини [8]. До того ж, сумнівно нанесення поширенням цієї інформації якоїсь шкоди футбольному клубу.

Проходження закону через парламент і його підписання Президентом стало можливим завдяки визначному історичному моменту. Восени 2002 р. пройшла хвиля журналістських протестів проти цензури і втручання Адміністрації Президента в діяльність ЗМІ. Журналісти обвинуватили Адміністрацію в розсиланні прямих указівок про те, які події освітлювати і у якій формі. Ці вказівки одержали назву «темників» . Піковою подією стало проведення за вимогою журналістів Парламентських слухань у Верховній Раді 4 грудня 2002 року за назвою «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні», на яких і чиновники, і депутати намагалися завірити журналістів у тому, що вони щиро бажають зробити щось корисне для журналістів. Перша редакція закону була підготовлена до слухань переважно юристами неурядових організацій, що захищають інтереси ЗМІ, у тісному співробітництві з Комітетом Верховної Ради України з питань свободи слова й інформації, яку очолює депутат від опозиції Микола Томенко. Цей закон повинний був стати головним результатом слухань.

На нашу думку, саме завдяки визначному історичному моменту закон був сприйнятий і опозицією, і більшістю (і в першому, і в другому читанні за нього проголосували більш 2/3 депутатів), а також був підписаний Президентом України [6, с.7].

Таким чином, у журналістів ЗМІ формується більш чітко визначена чинним законодавством обмежена деліктоздатність в інформаційних правовідносинах, що певною мірою впливає на розуміння ознак особливого суб'єкта інформаційних правовідносин.

Визначення деліктоздатності особливого суб'єкта інформаційних правовідносин, зокрема журналіста, у означеному контексті вбачається наступним: *це здатність журналіста нести юридичну відповідальність за вчинене інформаційне правопорушення у межах, що обумовлені професійністю його інформаційної діяльності, більшою ніж у інших повнотою права на інформацію та спеціальними положеннями інформаційного законодавства, які встановлюють перелік випадків звільнення від такої відповідальності.*

Ще одним різновидом особливого суб'єкту інформаційних правовідносин, що має специфіку деліктоздатності, є працівники оперативно-розшукових підрозділів правоохоронних органів. Обмеження їх здатності нести юридичну відповідальність, наприклад, за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, яка передбачена ст.163 КК України, обумовлено можливістю видачі спеціального дозволу судом [9, с.392–394]. До таких випадків закон відносить можливість ознайомлення із змістом кореспонденції громадян в результаті не тільки накладення арешту на кореспонденцію та її виїмки в поштово-телеграфних установах, але також в результаті зняття інформації з каналів зв'язку, застосування інших технічних засобів для отримання інформації підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність на підставі положень законодавства про оперативно-розшукову діяльність [10]. Такий стан обумовлений потребою запобігання злочинам, чи необхідністю з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо в інший спосіб одержати інформацію неможливо.

Сама категорія «особливий суб'єкт інформаційних правовідносин» може бути визначена з урахуванням проведеного аналізу у наступному вигляді:

Особливий суб'єкт інформаційних правовідносин – це такий вид персоніфікованого суб'єкта (фізична особа), якому чинним законодавством надається більш широка можливість реалізації права на інформацію, ніж іншим суб'єктам інформаційних відносин, з одночасним обмеженням деліктоздатності, в зв'язку з специфікою їх професійної діяльності та з метою забезпечення більшої повноти прав іншим суб'єктам правовідносин, зокрема права на інформацію.

Проаналізований матеріал дає підстави сформулювати наступну сукупність положень теоретико-правового спрямування:

1. У системі інформаційних правовідносин відокремлюється певна група таких, що відрізняються участю в них, особливих суб'єктів. Їх особливість обумовлена відмінною від інших суб'єктів правосуб'єктністю. Особ-

лива деліктоздатність таких суб'єктів, як невід'ємна частка їх правосуб'єктності, встановлена чинним інформаційним законодавством України та окремими нормами інших галузевих законодавств.

2. Викремлення особливих суб'єктів в інформаційних правовідносинах дає підстави для поширення загальної класифікації суб'єктів правових відносин за критеріями фаховості та особливої правосуб'єктності. Серед таких суб'єктів доцільно, зокрема, виділяти журналістів, оперативних працівників правоохоронних органів, що своєю професійною діяльністю забезпечують іншим суб'єктам права повноту здійснення ними своїх прав і свобод і, зокрема права на інформацію.

3. Особливість деліктоздатності журналістів, як прикладу особливого суб'єкта інформаційних правовідносин, полягає у обмеженні здатності нести юридичну відповідальність за вчинення інформаційних правопорушень у випадках, передбачених чинним інформаційним законодавством.

4. Сучасна тенденція законодавства, що регулює питання захисту прав журналістів та ЗМІ України, характеризується більшою ніж раніше досконалістю та деталізованістю, що визнано на міжнародно-правовому рівні.

Список літератури: 1. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. М., 1999. 2. Скакун О.Ф. Теория государства и права. Х., 2000. 3. Рождественська О.С. Особливий суб'єкт інформаційно-правових відносин //Матеріали наукової конференції «Філософія, методологія та правове забезпечення інформації у громадянському суспільстві» ХНУ ім. В.Н. Каразіна Х., 2004. 4. Про телебачення і радіомовлення. Закон України //Відомості Верховної Ради України, 1994. № 10. Ст.43. 5. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні. Закон України //Відомості Верховної Ради України. 1993. № 1. Ст.1. 6. Шевченко Т. Новый закон для защиты прав журналистов //Интерьюс-Нетворк, Украина, 2003 № 4. Законодательство и практика масс-медиа. <http://www.medialaw.ru/zip.html>. 7. Исполнение Украиной своих обязанностей и обязательств //Резолюция ПАСЕ №1346 (2003). 8. Jersild v Denmark, Thoma v Luxemburg. [Цит. за:6] Шевченко Т. Новый закон для защиты прав журналистов //Интерьюс-Нетворк, Украина, 2003 № 4. Законодательство и практика масс-медиа. <http://www.medialaw.ru/zip.html>. 9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року /За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Каннон, 2001. 10. Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України //Відомості Верховної Ради України. 1992. №22. Ст. 34.

Надійшла до редколегії 12.08.04

Т.В. Сахарук

ВРАХУВАННЯ ОСОБИ ВИННОГО ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ США

В Україні часто зустрічаються випадки порушення принципу однаковості вирішення кримінальних справ за вчинення схожих злочинів, вчинених особами зі схожими характеристиками, що призводить до несправедливості у правосудді. Багато в чому ця проблема залежить від адекватного законодавчого визначення критеріїв, що повинні враховуватися судом при призначенні покарання. У ст.65 КК України одним з таких критеріїв виступає